

Hans van Mierlo

Het kind en ik

Met een voorwoord van
Connie Palmen

2011
DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

Het kind en ik

Ik zou een dag uit vissen,
ik voelde mij moedeloos.
Ik maakte tussen de lissen
met de hand een wak in het kroos.

Er steeg licht op van beneden
uit de zwarte spiegelgrond.
Ik zag een tuin onbetreden
en een kind dat daar stond.

Het stond aan zijn schrijftafel
te schrijven op een lei.
Het woord onder de griffel
herkende ik, was van mij.

Maar toen heeft het geschreven,
zonder haast en zonder schroom,
al wat ik van mijn leven
nog ooit te schrijven droom.

En telkens als ik even
knikte dat ik het wist,
liet hij het water beven
en het werd uitgewist.

Martinus Nijhoff
Uit: *Nieuwe gedichten*

VOORWOORD

Dat iconisch geworden beeld, die man in een ruimvallende regenjas, de kraag opgeslagen, een verwoestend knap gezicht, een oogopslag waarin verlegenheid en zelfvertrouwen schijnbaar moeiteloos samengaan. Een acteur die niet kan liegen, en daarom niet kan spelen, zo iemand zie ik.

In de nacht waarin de elfde maand van het jaar 1998 aanbreekt en de twee dagen van de doden beginnen, blijf ik voor het eerst bij hem, om nooit meer weg te gaan. Het is het jaar waarin hij definitief de politiek heeft verlaten. Er is geen spoor van leegte te bespeuren om dit afscheid van een bestaan dat meer dan de helft van zijn leven besloeg; waarin hij verre reizen maakte, de groten der aarde ontmoette, voort-

durend blootstond aan het oog van camera's, ambtenaren om zich heen had die een vergeten tas achter hem aan droegen of zorgzaam zijn scheef zittende das schikten, hij door een auto met chauffeur werd gehaald en gebracht. Hij lijkt moeiteloos zonder de aandacht, zichtbaarheid en luxe te kunnen en reist met de trein en met de tram. Misschien is er geen heimwee naar dit verleden omdat hij verlangt naar een toekomst die al veel langer geleden begon. Behalve zichzelf leeft iedereen die hem kent met een hooggestemde verwachting: Hans van Mierlo moet een boek schrijven.

Het had er eigenlijk al moeten zijn.

Met de vraag waarom het er nog niet is hou ik me bezig vanaf het moment dat ik bij hem ben. Dat in het antwoord op de vraag zijn wezen besloten ligt, weet ik dan nog net zo min als dat hij een acteur is die niet kan spelen.

Nog halfdronken van de wijn en de liefde neem ik in de vroege ochtend van 1 november 1998 afscheid van hem om in mijn geboortedorp de mis voor de doden bij te kunnen wonen. Over een paar uur zal ik samen met mijn moeder en drie

broers voor de derde keer aan het graf van mijn vader in het bos staan en wachten tot de priester het heeft gezegd. In bed heb ik het ritueel aan hem beschreven; hoe de namen van de overledenen van het afgelopen jaar een voor een worden afgeroepen, waarbij voor ieder van hen een kaars wordt aangestoken, en hoe we bij het verlaten van de kerk worden opgewacht door een trompettist van de harmonie die de *Last Post* over de oudste zerken rondom de basiliek blaast. Hij luistert en krijgt tranen in zijn ogen.

‘Ik wilde je niet aan het huilen maken,’ zeg ik verbaasd. Of het komt omdat hij nu opeens terugverlangt naar God?

‘Nee,’ antwoordt hij, ‘wel naar het absolute.’

‘Ojee,’ zeg ik.

Bij de deur van zijn huis doorsnijdt me voor het eerst de pijn van het losrukken waaraan ik de komende elf jaar dagelijks ga lijden, en dat zeg ik tegen hem, ik zeg dat het pijn doet om bij hem weg te gaan.

‘Ojee,’ zegt hij.

Sommige vragen stel je alleen als je elkaar nog maar net kent. Hij wil dat het dit keer eens lukt

met de liefde, en als ik hem heb gevraagd hoe ik dat moet aanpakken, zegt hij dat het al heel wat zou zijn als ik van het jongetje kon houden dat hij in zich heeft. Met het gemak en de onderkoeldheid waarmee iemand verhalen vertelt die hij in een lang leven vaker vertelde, krijgt dat kind gaandeweg contouren. Als ik zo nu en dan volschiet van een anekdote, kijkt hij me een beetje geschrokken aan. Jaren geleden leerde ik van mijn psychiater, Louis Tas, hoe de liefde je een loer kan draaien en je laat voelen wat jouw geliefde zichzelf heeft verboden te voelen.

Hij vertelt over de overweldigende schaamte en verlegenheid die hij voelt als zijn vader hem op zijn achtste verjaardag wil verrassen door hem, tijdens een zomerverblijf met het gezin in Knokke, een restaurant binnen te leiden waar prompt alle aanwezigen voor hem beginnen te zingen. Hij barst in tranen uit, scheurt zich los, en brengt zijn verjaardag op de kamer door, verstikt door schuldgevoel tegenover de goedbedoelende, teleurgestelde vader. Hij beschrijft hoe hij zich onder de piano verstoppt als zijn moeder sonates van Beethoven speelt, hoe hij

zich vastklampt aan het kindermisje als ze afscheid neemt van de familie om te gaan trouwen en hij daarna nog wekenlang ontroostbaar is, dat hij buikpijn heeft en nauwelijks eet in de dagen voordat hij terug moet naar de kostschool en er daarmee een einde komt aan de enige maand in het jaar die hij bij zijn familie doorbrengt. Hij doet na hoe hij gespannen de bewolkte hemel afspeurt, bang dat die zich plotseling zal openen en hij met donder en bliksem wordt geslagen als straf voor zijn zonden. Als hij iets ouder is, kwelt hij zich in de studiezaal met de gedachte dat God dagelijks het uitzicht op de wereld louter en alleen voor hem schept en dat er niets meer is zodra hij zijn ogen sluit. Hij meent God te kunnen betrappen op dit bedrog door zich razendsnel om te draaien en achter zijn rug een afwezige werkelijkheid aan te treffen. Als hij daar de andere leerlingen over hun boeken gebogen ziet, realiseert hij zich dat God sneller kan scheppen dan hij zich omdraaien.

Een overgevoelig, aanhankelijk, dromerig, verlegen, onzeker, bang, solipsistisch jongetje met een hang naar het absolute, in het 1,89 m

grote lichaam van een man van achtenzestig, vat ik het samen. Als ik eraan toevoeg dat hij, net als alle ambitieuze mensen, in zijn leven alles heeft gedaan waar hij als de dood voor was, zegt hij dat elke ambitie hem vreemd is.

‘O nee,’ zeg ik, ‘daar vergis je je in.’

Het is die prins in zijn hoofd over wie hij vertelt. De prins in zijn hoofd is in alles volmaakt, legt hij uit. Hij is de ideale vader, de volleerde minnaar, de trouwe vriend, de betrokken politicus, de geniale schrijver.

‘In mijn hoofd doe ik alles goed,’ zegt hij.

Hij schrikt als ik zeg dat hij die prins maar beter een kopje kleiner kan maken, dat er anders van dat boek niks terecht komt.

In zijn studententijd speelt hij veel toneel. De avond die hem het beste is bijgebleven, is die waarop hij de hoofdrol heeft in twee stukken van Georg Büchner: voor de pauze speelt hij Woyzeck, uit het gelijknamige toneelstuk, na de pauze de prins Leonce uit *Leonce en Lena*. ‘Pas jaren later realiseerde ik me dat ik ze allebei in me heb, de vertrapte soldaat die niets meer be-

zit en gestaag de weg naar zijn vernietiging aflegt, en de verveelde prins die alles heeft en zich met spelletjes onledig houdt.’

Hij beschrijft zijn levensloop als een aaneenschakeling van toevalligheden; een studie die hij maar koos om een echte keuze te mijden, een politieke partij waarvan hij leider werd omdat niemand anders de kar wilde trekken, en een vak dat hij ging uitoefenen omdat het nu eenmaal de consequentie was van een avontuur waarin hij beland was. Hij is een samenloop van omstandigheden, de uitkomst van een reeks gebeurtenissen die hem overkwam. Zijn verleden beschrijft hij alsof de tijd een regisseur was die hem een rol in een toneelstuk liet spelen waarvan hij niet eens wist of hij ervan hield. Als ik hem vraag of hij dan nooit iets deed waarnaar hij zelf had verlangd, antwoordt hij iets te snel en iets te volmondig: ‘Nee.’ Hij zegt dat hij wel datgene waarin hij terecht kwam zo goed mogelijk wilde doen, meer niet.

‘Willen moet je ook maar kunnen,’ voegt hij er met een weemoedige glimlach aan toe, en dat hij die wijsheid aan Dries van Dantzig te dan-

ken heeft. 'Ik heb me nooit goed genoeg toegerust gevoeld voor het leven.'

'Voor het echte leven, of voor het leven waarvan je droomde?' vraag ik.

Wat hem voor ogen staat, is een boek waarin hij de politieke geschiedenis van het na-oorlogse Nederland vermengt met zijn persoonlijke herinneringen. Hij schuwt de obligate memoires van de staatsman, boeken die hem vervelen als hij ze uit vriendschap en plichtsbesef leest. Met lichte spot heeft hij het over het ingenaaide meesterwerk dat hem uiteindelijk de zin van zijn geboorte zal onthullen. Dat het geen wonder is dat hij daaraan nooit begon, zeg ik, zodra het woord 'meesterwerk' valt.

Zoals hij praat, zoals hij zijn redevoeringen schrijft, en hoe hij ze vervolgens voordraagt; het is duidelijk dat hij in een vak terecht is gekomen waarin de liefde voor de taal een hoofdrol speelt. Een 'woordpaleis', noemt hij de politiek. De eloquente zinnen, de ingenieuze paradoxen, de poëtische beeldspraak, de verrassende metaforen. Huiverig voor sleetse beelden en dooddoe-

ners koestert hij het instrument waarvan hij zich in zijn werk afhankelijk maakte en tegelijkertijd blijft hij op zijn hoede voor het gevaar ervan. Wanneer hij zich in 1977, na elfjaar politiek, voor het eerst uit dit woordpaleis terugtrekt, is het niet omdat hij het geloof in zijn ideaal is kwijtgeraakt, maar omdat hij een diepe afkeer heeft ontwikkeld van de taal. 'Woordhaat', noemt hij het.

Misschien zie ik het daarom voordat ik het begrijp. Als ik met hem meega naar een lezing en merk hoe hij, vanaf het moment dat hij begint te spreken, een publiek in de ban heeft, kijk ik naar een voordrachtskunstenaar met een roeping. Zelf heeft hij over het drama van de redenering. Hij wil een publiek stap voor stap meevoeren in de schone logica van een gedachtegang met als doel hun een boodschap over te brengen en ze aan die boodschap te binden.

Een acteur die niet kan spelen, een man die nergens trots op is omdat hij nooit iets heeft gewild, een gelovige die boos is op God omdat Hij niet bestaat, een twijfelaar die moeilijke beslis-

singen kan nemen, een schuldenaar zonder zonden, een dromer met zware verantwoordelijkheden, een partijleider die nooit lid zou willen worden van een partij, een relativiserende absolutist, een spreker die van zwijgen houdt, een pretentieloze streber, vol van het verlangen een geniaal meesterwerk te schrijven en gehinderd door de angst het talent daarvoor te ontberen. De prins in zijn hoofd heeft het boek al tien keer af. Op zoek naar de innerlijke vijanden van wat hij ooit te schrijven droomt, wordt het steeds duidelijker wat daarvoor nodig is. Hij aarzelt of hij niet begint omdat hij zulke literaire pretenties heeft met zijn memoires, of dat hij zulke hoge eisen eraan stelt om er maar niet aan te hoeven beginnen.

‘Je bent een veel te aardige man om een schrijver te zijn,’ heb ik uiteindelijk tegen hem gezegd.

Kan het de bedoeling van de liefde zijn dat je iemand onaardiger maakt dan hij is? Dat je een vertrapte soldaat trots laat zijn op zijn rijkdommen, en dat je een verveelde prins doodt?

Net als de voorafgaande zomers brengen we die van 2008 in Frankrijk door, in het huis van onze vriend Reinbert de Leeuw. We vertrekken in de avond van 27 juni en zullen er ruim zeseneenhalve week blijven. In de leren aktetas die hij op al zijn reizen meeneemt, heeft hij twee nieuwe blocnotes gestopt, A4-formaat, met voorgedrukte lijnen. De volgende ochtend gaat hij achter de tafel op het terras zitten, in de zon. Hij is een jongen van zevenenzeventig en hij begint.

Connie Palmen

Amsterdam, februari 2011

VALBONNE
ZOMER 2008

Voor wie de leeftijd ervoor heeft is er een leven vóór de oorlog, een ín de oorlog en een ná de oorlog. Een niet meer weg te branden indeling van je leven, zeker voor de bevoorrechten die er ongedeerd zijn uitgekomen, zoals ik. Geen schrammetje, geen familielid te betreuren, geen vrienden geëxecuteerd. Geen verdriet dus, wel angst, felle angst soms en een latente spanning en opluchting als een gevaar geweken is. De herinnering aan die gevoelens wijkt nooit meer en maakt de oorlog tot een geschenk voor het leven. Ik denk iedere dag aan de oorlog.

Ik was negen jaar oud toen hij eindelijk uitbrak. Ik zeg eindelijk, omdat het voor een jongetje van die leeftijd onmogelijk is te ontkomen aan het verlangen het monster te zien, als er al zo lang over (oorlog) gesproken wordt als een onverbiddelijk naderend onheil.

‘Vader, wat is oorlog?’ Ik herinner me dat ik klein en ziek was en op de kamer van vader en moeder mocht slapen. In het bed van vader. We waren met zijn tweeën en mijn vader was zich aan het uitkleden voor de nacht. Hij stond voor het bed in zijn lange jaegeronderbroek. ‘Ja, jongen, dat is moeilijk te zeggen.’ Als Brabantse jongen had hij de Eerste Wereldoorlog op korte afstand gezien – België was maar zeven kilometer ver. Later liet hij weleens merken dat hij daar altijd een licht schuldgevoel aan had overgehouden. Een zekere schaamte ook over de zogenaamd neutrale houding van Nederland tegenover dat ongehoord gruwelijke bloedbad, dat zich voltrokken had in een volk dat hem nabij was. Hij hield van Belgen. Zijn enige echte oorlogservaring was derhalve een soort schaamtegevoel en dus wist hij niet goed raad met mijn vraag. Juist omdat het zo naderbij kwam, wilde hij me niet zeggen dat het iets verschrikkelijks was. Hij dacht na: ‘Als het oorlog is,’ zei hij, ‘dan gaan de sirenes en dan moeten we naar de kelder. Daar ben je veilig.’ ‘Wat is dat, een sirene?’ vroeg ik. En toen bootste mijn vader – in zijn lange onderbroek – het geluid van een sirene na.